

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ОБ'ЄДНАННЯ МУНІЦИПАЛІТЕТІВ

Матвієнко А.С.

Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

Широке використання об'єднання муніципалітетів як відповідь на фрагментацію територіальної організації влади привертає до нього все більшу увагу дослідників. Аналіз світового досвіду свідчить, що хоча в основі цього процесу лежать схожі причини, однак кожна країна виробляє власну модель здійснення цієї реформи та поєднання добровільності і примусовості в ході її реалізації. Неоднозначність результатів об'єднання муніципалітетів змушує краще враховувати такі чинники як однорідність, щільність населення тощо.

Ключові слова: об'єднання, місцеве самоврядування, децентралізація, адміністративно-територіальний устрій.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть багато країн європейського континенту здійснили адміністративно-територіальні реформи, які радикально змінили територіальну організацію влади на місцевому рівні. Важливою їх складовою була боротьба з фрагментацією на базовому рівні територіальної організації влади. Невеликі за розміром органи місцевого самоврядування не здатні належним чином виконувати соціальні функції, що передаються їм в результаті децентралізаційних реформ та впровадження принципу судисидіарності. Дрібним муніципалітетам бракує здатності справлятися з новими завданнями, зокрема управлінськими, адміністративними і фінансовими спроможностями.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Процеси децентралізації досить детально розглянуті у літературі, зокрема такими авторами як О. Батановим, М. Баймуратовим, М. Брасісом, В. Борденюком, Я. Гонцяжем, М. Ілнером, Р. Колишко, А. Лелеченко, Г. Петері, М. Пухтинським, Д. Рондінеллі, А. Ткачуком, Дж. Стокером, Л. Шарпем, Е. Уіббельсом, однак проблема пошуку оптимальної моделі укрупнення органів місцевого самоврядування залишається мало дослідженою як зарубіжними, так і вітчизняними вченими.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення чинників, що мають вирішальний вплив на розробку та реалізацію стратегії укрупнення муніципалітетів у низці країн світу.

Виклад основного матеріалу. Реформи щодо укрупнення органів місцевого самоврядування стартували у 1950-х роках в Австрії, в результаті якої кількість муніципалітетів було зменшено практично вдвоє, та у Швеції, якій вдалося зменшити їх на 1/8. Пізніше завдяки популяризації цього підходу було скорочено кількість муніципалітетів у Данії в 1970 р., Західній Німеччині у 1960-х і 1970-х роках, у Бельгії у 1975, Литві у 1994, у Греції 1997 роках. Нещодавно Данія скоротила кількість муніципалітетів зі 271 до 98 у 2007 р., а Латвія з 524 до 119 у 2009 р. У Туреччині в 2008 р. кількість муніципалітетів було зменшено з 3225 до 2950, а після безрезневих місцевих виборів 2014 р. до 1395. У Люксембурзі уряд приступив до виконання програми об'єднання муніципалітетів у 2009 р., маючи за мету зменшити їх кількість зі 116 до 71 до 2017 р. завдяки встановленню мінімальної кількості мешканців на рівні 3000 осіб.

Однак, не зважаючи на ці приклади масштабних і швидких реформ, деякі країни зменшували кількість своїх органів місцевого самоврядування протягом тривалого часу. Такий підхід мав місце в Австралії, Великобританії, Ісландії, Канаді, Нідерландах, Німеччині, Норвегії та Швейцарії. У Фінляндії так звана реформа PARAS, розпочата у 2007 р.,

дала змогу поступово скоротити кількість муніципалітетів з 431 у 2006 р. до 336 у 2011 р.

З огляду на світову економічну кризу та необхідність жорсткої бюджетної економії тенденція до укрупнення муніципалітетів була спостерігалася у багатьох країнах, які скористалися цією нагодою і для реорганізації системи місцевого самоврядування з метою раціоналізації та концентрації ресурсів, щоб збільшити ефективність діяльності органів місцевої влади та заощадити кошти. Яскравим прикладом цього є план Kallikratis, реалізований Грецією в 2011 р. в рамках жорстких заходів економії та тиску з боку Європейської Комісії, Європейського центрального банку та Міжнародного валютного фонду, що призвів до значного скорочення кількості муніципалітетів: з 1034 до 325. Функції нових муніципалітетів залишилися без змін, але в результаті реформи вони отримали додаткові фінансові та людські ресурси. Аналогічним чином поступила земля Саксонія-Ангальт у Німеччині започаткувавши реформу, що скоротила кількість муніципалітетів з 840 до майже 200. Водночас у Німеччині загалом спостерігалася зменшення муніципалітетів на 7% (з 12456 до 11553 протягом 2007-2011 рр.).

В інших країнах також тривають обговорення програм аналогічних реформ на національному та регіональному рівнях. Так, в Естонії уряд заявив про намір об'єднати муніципалітети для скорочення їх кількості до 30-50 одиниць замість 226 існуючих. Фінляндія продовжує зусилля щодо укрупнення муніципалітетів завдяки програмі «Новий муніципалітет 2017». В Угорщині нова конституція 2012 р. передбачає примусове укрупнення територіальних громад. В Ірландії в кінці 2012 р. уряд висунув пропозиції щодо територіальної реорганізації держави в ході якої замість 114 органів місцевого самоврядування має залишитися лише 31. У Великобританії реформа місцевого самоврядування у Північній Ірландії має скоротити кількість рад графств з 26 до 11 до 2015 р. В Іспанії проект закону «Про раціоналізацію та сталість місцевої адміністрації» перебуває на розгляді парламенту і передбачає об'єднання муніципалітетів, в яких проживає менше 5000 мешканців (вони становлять на сьогодні 84% іспанських муніципалітетів) [9, с. 7].

Додатковими чинниками, що змушують країни вдаватися до укрупнення органів місцевого самоврядування, є старіння населення та зменшення ринку праці. Ці зміни та зменшення фінансових надходжень до місцевих бюджетів змушують муніципалітети всерйоз розглядати плани об'єднання із сусідніми. У деяких північних провінціях Нідерландів, де демографічні тенденції є особливо невтішними, муніципалітети більш схильні до укрупнення. Зі схожими проблемами стикаються інші розвинені країни Заходу: у Швеції у малозаселеній провінції

Смоланд внутрішня еміграція та старіння населення ускладнило надання публічних послуг.

Вирішити цю проблему можна за допомогою активізації міжмуніципального співробітництва у сфері надання публічних послуг, збільшення розміру органу місцевого самоврядування, або поєднання цих двох варіантів. Як свідчить зарубіжний досвід, найбільш успішним прикладом політики щодо зменшення вартості надання публічних послуг в результаті депопуляції є політика укрупнення муніципалітетів, як це було у Бранденбурзі. Починаючи з 2011 р. для покращання надання публічних послуг ця німецька земля заохочувала укрупнення пропонуючи гранти на 50 тис. євро для муніципалітетів, які спільно виконуватимуть деякі адміністративні функції і 500 тис. євро за повне об'єднання. Цей приклад позитивно вплинув на готовність інших муніципалітетів до злиття [5, с. 15].

Загалом у світі можна виділити три основних підходи до укрупнення органів місцевого самоврядування: 1) примусовий; 2) добровільний (широкий набір фінансових стимулів, можливості для здійснення місцевих експериментів) і 3) змішаний (поєднання на різних етапах реформи добровільного і примусового). Найменш популярним є примусовий підхід до реалізації об'єднання. Його використовує Данія, в якій центральний уряд на власний розсуд встановлює вимоги для утворення нових одиниць і позбавляє муніципалітети можливості впливати на хід реформи. Так в ході так званого «контрольованого добровільного процесу» центральний уряд дав муніципалітетам півроку для підготовки власних планів об'єднання (до 1 січня 2005 р.). За їх відсутності процес злиття буде здійснюватися згідно урядових планів. З огляду на таку жорстку постановку питання органи місцевого самоврядування у встановлений термін підготували необхідні документи, які й були схвалені парламентом у березні 2005 р. Мали місце лише кілька спроб протидіяти реформі, однак конфліктні ситуації були вирішені протягом кількох місяців, а план реорганізації територіального устрою країни на базовому рівні був повністю узгоджений літом 2005 р. Він був успішно реалізований і з січня 2007 р. нова система територіального устрою почала функціонувати, не створюючи зайвих незручностей громадянам [1, с. 52].

Слід зазначити, що не останню роль у такому плавному здійсненні реформи, незважаючи на її жорсткий, примусовий характер, відіграли місцеві вибори у листопаді 2005 р. та низка інших чинників. Реформа значною мірою виграла від рішучості і наявності політичної волі у міністрів внутрішніх справ та охорони здоров'я щодо її реалізації. Їй передували широкі громадські слухання, які сприяли формуванню позитивного ставлення як з боку громадян, так і місцевих політиків. Процес об'єднання муніципалітетів отримав додатковий імпульс в результаті прив'язки до ширшої реформи місцевого самоврядування, включаючи реформу регіонального рівня, перегляд повноважень органів влади на усіх рівнях управління та фіскальну реформу. Уряд майже повністю подолав інерційність щодо реформи серед місцевих політиків та чиновників, надавши їм гарантії збереження статусу та пообіцявши, що ніхто не буде звільнений протягом першого року реалізації реформи, а місцеві бюджети будуть відповідно збільшені для виконання нових завдань і після реформи місцеві податки не збільшаться [7, с. 217].

Цей урок може бути корисним для органів місцевого самоврядування в інших країнах, однак для його успішної реалізації слід враховувати наявність

консенсусної політичної культури та готовності центрального уряду вживати непопулярних кроків для реалізації реформи. Тому перш ніж ініціювати укрупнення органів місцевого самоврядування доцільно спробувати альтернативну стратегію: на першому етапі заохочувати співпрацю між різними рівнями управління, що сприяє розбудові довіри та зв'язків між різними акторами з різним правовим статусом [11, с. 201].

З цією метою використовуються різноманітні стимули (матеріальні, фінансові, політичні) для заохочення добровільного об'єднання. Так, у Фінляндії уряд запропонував фінансові стимули для укрупнення муніципалітетів, започаткованого у 1970-х роках. Аналогічно норвезький уряд надає часткову компенсацію затрат на об'єднання, додаткові інфраструктурні гранти та допомогу у підготовці плану об'єднання. У Японії перша хвиля укрупнення муніципалітетів відбулася у 1950-х роках з метою створення муніципалітетів з мінімальною кількістю мешканців у 8000 осіб. У 1999 р. уряд віддав перевагу добровільному об'єднанню, прагнучи скоротити кількість муніципалітетів до 1000. Укрупнення заохочувалося комплексом стимулів, які були доступні до 2005 р. Вони включали фінансову допомогу (гранти та податкові пільги) та заходи, спрямовані на зменшення опору, такі як гарантії збереження місць в радах, «заморожування» місцевих податків та використання нових організаційних структур для заохочення місцевого представництва.

У Нідерландах політика об'єднання завжди здійснювалася за принципом знизу догори, тобто виключно на добровільній основі. У зв'язку з цим уряд схвалив «Програмні рамки для муніципального перерозподілу повноважень місцевих органів влади», який набере сили для укрупнених муніципалітетів з січня 2016 р. До тих пір пропозиції щодо укрупнення будуть оцінюватися виходячи з попередніх Програмних рамок, прийнятих у 2011 р. Нові рамки програми відводять урядам провінцій більшу роль у процесі укрупнення територіальних громад. Оскільки дискусії щодо злиття муніципалітетів точаться насамперед на провінційному рівні, то цілком закономірно, що саме провінції можуть відігравати роль посередника та скеровувати процес переформатування територіального устрою. Вони можуть допомогти змоделювати той чи інший варіант укрупнення за наявності відповідних економічних підстав. Якщо він виявиться прийнятним для муніципалітетів, то вони можуть отримати від провінції необхідну технічну допомогу. Міністерство внутрішніх справ та королівських відносин також відіграє важливу роль і може надати свою підтримку територіальним громадам.

Уряд провінції відповідає за подання пропозицій про об'єднання центральному уряду, який їх розглядає і, у випадку позитивного рішення, приймає їх у вигляді нормативно-правового акту. Якщо пропозиції відхилені урядом, то провінція та муніципалітети повинні підготувати нові. Програмні рамки формулюють критерії, за якими оцінюються пропозиції про злиття, що складаються з п'яти основних груп: 1) підтримка населення (від усіх залучених муніципалітетів, провінцій та мешканців); 2) внутрішня єдність новоствореної одиниці та внутрішньої організації поселень та рад громад; 3) адміністративна та фінансова влада; 4) збалансованість регіональних відносин, зокрема з іншими муніципалітетами; 5) самодостатність. Новостворені муніципалітети отримують тимчасові гранти від Муніципального фонду, які компенсують їх непередбачені затрати. Вони виплачують протягом п'яти

років і складатимуть додаткові 25% від річного бюджету до злиття, 40% – протягом першого року після злиття, і 20% протягом наступних трьох років.

Досить цікавим є досвід Швейцарії у боротьбі з фрагментацією, оскільки її муніципалітети дуже малі за розміром, а середня кількість їх мешканців станом на 2003 р. становила 2501 особу. Для підвищення ефективності і зменшення затрат на надання публічних послуг муніципалітети мають можливість обирати між укрупненням та добровільним співробітництвом. У попередні десятиліття, як правило, вибір робився на користь злиття кількох комун для підвищення ефективності надання публічних послуг дрібними і слабкими муніципалітетами. На сьогодні, однак, укрупнення відбулося у більшості кантонів Швейцарії в результаті ініціювання знизу або за спільним рішенням кантону і комуни. У багатьох випадках кантони заохочують злиття, пропонуючи широкий набір фінансових стимулів. Протягом першої половини ХХ ст. кількість комун зменшилася на 63, з 1990 по 1995 рр. – на 46, з 1995 по 2000 рр. – на 76. Починаючи з 2000 р. кількість комун зменшилася на 263. У 2009 р. стратегія укрупнення була вибрана значною кількістю муніципалітетів, що призвело до ліквідації ще 79 органів місцевого самоврядування, в результаті чого у країні зараз нараховується 2636 комун.

У більшості муніципалітетів та метрополій, таких як Цюріх та Женева, також має місце укладання угод про добровільне співробітництво, яке заохочується кантонами. Швейцарські органи місцевого самоврядування співробітничать з окремими питань, таких як енергетика чи утилізація побутових відходів, та створюють спільні органи для прийняття рішень. Ця прагматична і мереживна модель міського управління пропонує високий рівень гнучкості та нівелює негативний вплив фрагментації, характерної для територіального устрою країни. У деяких випадках, наприклад у Женеві, ця модель також дає можливість розширити спільний нагляд за наданням послуг навіть з муніципалітетами Франції.

Швейцарія, в якій окремі кантони, а не уряд конфедерації, просуває об'єднання муніципалітетів, є також хорошим прикладом того, як залучити до процесу укрупнення територіальних громад субнаціональний рівень управління – кантони. Саме на них можна покласти завдання поєднати надання фінансових стимулів з керівництвом і технічною допомогою у ході об'єднання. Таким чином більшість кантонів пропонують загальну фінансову допомогу для новоутворених комун так само як спеціальні гранти для проведення оцінки потенційного об'єднання та фінансування управлінського апарату новоствореної одиниці. Крім того, більшість кантонів надають консультативні послуги та пропонують безкоштовну оцінку фінансових наслідків злиття та інші допоміжні інструменти (наприклад, зразки бланків, керівництво процесом тощо) для комун, що розглядають можливість об'єднання. Таке поєднання фінансової та консультативної допомоги сприяє популяризації ідеї укрупнення органів місцевого самоврядування.

Крім того, деякі емпіричні дані свідчать, що фінансово слабкі муніципалітети найшвидше відгукуються на можливість отримати додаткові кошти. Відповідно, для прискорення та заохочення добровільного об'єднання на рівні територіальних громад та регіонів важливо поєднувати фінансові стимули з технічною допомогою, що надається або центральними органами державної влади або органами регіональної влади для оцінки наслідків об'єднання для бюджету нової одиниці.

Досвід низки зарубіжних країн свідчить, що злиття муніципалітетів не завжди має позитивні наслідки для діяльності органів місцевої влади та демократичних інститутів. Досі не існує однозначних доказів того, що об'єднання муніципалітетів дає змогу економити на масштабі. Слід визнати, що переваги від злиття не завжди матеріалізуються або їх вплив нівелюється очевидними прорахунками, про що свідчить огляд відповідної літератури [2]. Лише 8% досліджень встановили наявність ефекту економії на масштабі, в той час як 24% свідчать про наявність зворотного ефекту, а 29% дають підтвердження як першого, так і другого одночасно.

У Швейцарії ще донедавна злиття розглядалося як основна можливість для слабких муніципалітетів вийти на рівень більших і ефективніших одиниць. Проте, майже у 50% випадків злиття збільшує борги органів місцевого самоврядування як результат збільшення інвестицій після фактичного об'єднання. Тобто, у решті 50% випадків має місце зменшення заборгованості завдяки зниженню витрат. Близько 30% об'єднаних муніципалітетів були змушені підняти податки для фінансування покращення у наданні послуг, але 30% – їх знизили. Добровільне співробітництво серед швейцарських комун сприяє підвищенню ефективності надання публічних послуг, стимулює зусилля щодо підвищення кваліфікації працівників та має позитивний вплив на їх мотивацію. Тим не менше, як і у випадку укрупнення, важко відповісти, чи це дає вигреш в ефективності. У багатьох угодах про співробітництво витрати муніципалітетів-учасників залишаються незмінними або ж зростають як результат розширення масштабу пропонованих послуг. Більше того, добровільне співробітництво має тенденцію до формування складних механізмів прийняття рішень, що збільшує затрати на координацію зусиль [10, с. 569].

Можливість зекономити на масштабі від укрупнення залежить від розміру муніципалітетів та щільності населення. Аналіз 29 об'єднаних муніципалітетів в Онтаріо (Канада) виявив, що позитивний вплив у вигляді зменшення витрат на надання муніципальних послуг має місце лише у випадку відносно великого міста, яке приєднало до себе невеликий муніципалітет [6, с. 265]. Якщо ж мало місце об'єднання муніципалітетів схожих за розміром, то такого ефекту не спостерігалося. Більше того, у випадку Онтаріо можна говорити про незначну кількість доказів економії на масштабі у великих муніципалітетах. Вивчення економії на масштабі у пожежній охороні та міліції у 445 муніципалітетах цієї ж канадської провінції показало, що зв'язок між кількістю населення і затратами на утримання цих служб має U-подібну форму: вартість зменшується для одиниць із населенням 20 тисяч для першої, і 45 тисяч – для другої. Дослідження економії на масштабі у муніципалітетах Фінляндії свідчить про аналогічні тенденції. Великі муніципалітети схильні показувати меншу економію, а малі – лише у наданні окремих послуг, таких як базове соціальне забезпечення чи початкова освіта. А оптимальний розмір муніципалітетів для найкращої економії коштів складає 20-40 тисяч мешканців [8, с. 78]. Більше того, дослідження процесу об'єднання муніципалітетів у США свідчать, що якщо економію коштів можна досягнути шляхом збільшення розміру міст, то вона матиме місце лише у випадках, коли злиття веде до збільшення щільності населення [3, с. 150].

Міжнародний досвід свідчить, що укрупнення може створити проблеми, особливо якщо воно про-

водиться між одиницями з різним рівнем добробуту, кількості і щільності населення. Окрім сумнівів в економічній ефективності злиття, висловлюються побоювання щодо його негативного впливу на підзвітність та демократичні процедури, що призводить до обмеження можливостей мешканців впливати на органи влади. Незначні розміри органів місцевої влади наближують владу до громадян, полегшують встановлення безпосереднього контакту з чиновниками [4, с. 24-26]. А великі одиниці не лише віддалені від громадян, а й досить високою є ймовірність того, що доступ до управлінських органів буде контролюватися впливовими групами інтересів.

Іншою широко поширеною проблемою є те, що нові одиниці загрожують місцевій ідентичності та історичній спадщині. Так у деяких країнах точаться гострі дискусії щодо назви нового муніципалітету, розташування його центру, дати укрупнення тощо, що призводить до гальмування реформи. У Франції та Люксембурзі сильне небажання частини місцевих лідерів об'єднуватися призвело до затягування і повільного прогресу у ході реформи. В Італії пла-

ни щодо ліквідації муніципалітетів, в яких проживає менше 1000 осіб, подавалися як частина жорсткого пакету реформ, були скасовані у 2011 р. в результаті сильної опозиції з боку місцевих еліт. Тому перевага була віддана розвитку тісного співробітництва між муніципалітетами.

Висновки і пропозиції. Отже, на сьогодні укрупнення органів місцевого самоврядування зумовлене низкою чинників, серед яких основними є економічні (економія на масштабі) та демографічні (депопуляція територій і старіння населення). Для його здійснення країни мають широкий вибір щодо темпу (швидкі чи поступові) та стратегії (примусове, добровільне чи змішане), який залежить від політичної ситуації в країні та наявності згоди з боку представників органів місцевого самоврядування. Хоча однозначних свідчень про економію на масштабі в результаті об'єднання муніципалітетів не існує, однак очевидно, що без проведення такої реформи негативні явища у системі місцевого самоврядування лише б наростали, породжуючи економічні та соціальні проблеми для населення.

Список літератури:

1. Blochliger H. Going beyond zero-sum game: Reforming fiscal relations / H. Blochliger, C. Vammale // eJournal of tax Research. – 2012. – Vol. 10. – № 1. – P. 49-74.
2. Byrnes J. Do economies of scale exist in Australia local government? A review of the research evidence / J. Byrnes, B. Dollery // Urban Policy and Research. – 2002. – № 4. – P. 391-414.
3. Edwards M. Annexation, local government spending, and the complicating role density / M. Edwards, Y. Xiao // Urban Affairs Review. – 2009. – № 2. – P. 147-165.
4. Faguet J.P. Decentralization and governance / J.P. Faguet // Economic Organization and Public Policy Discussion Paper Series. – 2011. – № 27. – 31 p.
5. Investing together: Working effectively across levels of governments. – Paris: OECD Publishing, 2013. – 168 p.
6. Kushner J., Siegel D. Are services delivered more efficiently after municipal amalgamations? / J. Kushner, D. Siegel // Canadian Public Administration. – 2005. – № 2. – P. 252-267.
7. Making reform happen: Lessons from OECD countries. – Paris: OECD Publishing, 2010. – 296 p.
8. Moisis A. Public services at the local level: the Finnish way / Moisis A., Loikkanen H.A., Oulasvirta L. – Helsinki: Government Institute for Economic Research, 2010. – 140 p.
9. OECD Regional outlook 2014: Regions and cities – where policies and people meet. – Paris: OECD Publishing, 2014. – 288 p.
10. Steiner R. The causes, spread and effects of intermunicipal co-operation and municipal merges in Switzerland / R. Steiner // Public Management Review. – 2003. – № 4. – P. 551-571.
11. Swianiewicz P. Of territorial fragmentation is a problem, is amalgamation a solution? An East European perspective / P. Swianiewicz // Local Government Studies. – 2010. – № 36. – P. 183-203.

Матвиенко А.С.

Институт государства и права имени В.М. Корецкого
Национальной академии наук Украины

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ОБЪЕДИНЕНИЯ МУНИЦИПАЛИТЕТОВ

Аннотация

Широкое использование объединения муниципалитетов как ответ на фрагментацию территориальной организации власти привлекает к нему все большее внимание исследователей. Анализ мирового опыта свидетельствует, что хотя в основе этого процесса лежат схожие причины, но каждая страна создает собственную модель осуществления этой реформы и сочетает добровольность и принуждение в ходе ее реализации. Неоднозначность результатов объединения муниципалитетов заставляет лучше учитывать такие факторы как однородность, плотность населения и др.

Ключевые слова: объединение, местное самоуправление, децентрализация, административно-территориальное устройство.

Matviienko A.S.

V.M. Koretsky Institute of State and Law
of the National Academy of Sciences of Ukraine

THE EUROPEAN EXPERIENCE OF THE MUNICIPAL MERGERS

Summary

The wide usage of municipal mergers as a response to fragmentation of territorial organization of power attracts the increasing attention of researchers. The analysis of world experience shows that, despite the similarities of causes, every state chooses its own model of its implementation and combines voluntary basis and compulsion in its realization. The ambiguousness of the outcomes of municipal merges force to consider such factors as homogeneity, density of population and so on.

Keywords: merger, local self-government, decentralization, administrative territorial division.

УДК 327.8

ПОЛІТИКА США ВІДНОСНО РЕСПУБЛІКИ ТАДЖИКИСТАН

Тригуб О.П., Рижикова А.Ю.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Стаття присвячена дослідженню різних аспектів американо-таджицьких відносин, вивченню ролі Республіки Таджикистан в сучасній зовнішній політиці США, визначенню геополітичних інтересів США в Центральній Азії. Також у статті автор робить спробу визначити місце Республіки Таджикистан у зовнішній політиці США та перспективні напрямки цієї політики в ХХІ столітті.

Ключові слова: США, Республіка Таджикистан, Центральна Азія, зовнішня політика, співробітництво.

Постановка проблеми. Розпад СРСР і нова конфігурація політичної карти світу початку 90-х рр. ХХ століття зробили серйозний вплив на становлення нової системи міжнародних відносин як у світі в цілому, так і в різних регіонах. Один з таких регіонів є Центральна Азія (ЦА), яка включає в себе п'ять держав: Казахстан, Киргизію, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан. Пострадянський простір ЦА не тільки перетворився на арену боротьби таких впливових держав у світовій політиці, як Сполучені Штати Америки (США), Російська Федерація (РФ), Китайська Народна Республіка (КНР), але і опинився в сфері інтересів деяких регіональних держав, як, наприклад, Ісламська Республіка Іран (ІРІ), Туреччина, Індія та країн Європейського Союзу (ЄС). Одночасно з цим в політичному житті держав ЦА відбулися принципові зміни, головним показником яких стало проведення керівництвом країн регіону незалежної зовнішньої політики. У цьому контексті значимість стратегії США щодо Центральної Азії, і зокрема Республіки Таджикистан (РТ), зросла, отримавши необхідне наповнення конкретними завданнями в області зовнішньополітичного планування.

Керівництво США розглядає простір Центральної Азії, в тому числі, Республіку Таджикистан, як зону своїх «національних інтересів», захист яких передбачає використання всіх доступних інструментів державної політики. Це обумовлено, насамперед, наявністю сировинного та гідроенергетичного потенціалу держав ЦА, їх вигідним геополітичним розташуванням. Іншим стратегічним інтересом політики США в Центральній Азії є забезпечення безпеки в регіоні, яка пов'язана зі стабілізацією ситуації в Афганістані, з боротьбою проти поширення тероризму, екстремізму та організованої злочинності в ЦА. Республіка Таджикистан відіграє ключову роль у протидії вищевказаним загрозам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велику допомогу в розробці досліджуваної теми надали загальнотеоретичні дослідження з міжнародних відносин, проведені А. Д. Богатуровим [4], К. С. Гаджієвим [1], П. А. Циганковим [3] та ін., а також праці російських вчених із зовнішньої політики США. Серед них роботи Г. А. Арбатова [5], М. В. Братерського [6], А. А. Копилова [7, 10], Ф. А. Лук'янова [11], А. І. Уткіна [12] та ін.

Значний вплив на аналіз досліджуваної проблеми надали різнопланові загальнотеоретичні дослідження з міжнародних відносин і зовнішньої політики США, проведені вченими Дипломатичної академії МЗС Росії. У їх числі праці Е. П. Бажанова [13], С. А. Жильцова [14], А. Г. Задохіна [15] та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проаналізувати політику США стосовно Республіки Таджикистан, дослідити основні напрямки і тенденції політики Вашингтона в Центральноазіатському регіоні. Досягнення цих цілей передбачає вирішення наступних завдань:

- вивчити роль Республіки Таджикистан в сучасній зовнішній політиці США;
- визначити геополітичні інтереси США в Центральній Азії;
- розглянути політико-дипломатичний напрямок американо-таджицьких відносин на сучасному етапі;
- визначити місце Республіки Таджикистан у зовнішній політиці США та перспективні напрямки цієї політики в ХХІ столітті.

Виклад основного матеріалу. Розпад СРСР став однією з головних подій кінця ХХ століття, на основі якого з'явилося безліч нових незалежних держав, розкидані по різних куточках і регіонах Євразійського континенту. Геополітична карта регіону Центральної Азії змінилася до невпізнання. Стрімкі зміни на політичній карті світу посилювали роль національних держав як об'єктів світової політики. Варто